

Esmiralda KOLANECI

ÇËSHTJA SHQIPTARE NË KONTEKSTIN E KRIZËS LINDORE: DINAMIKAT GJEOPOLITIKE DHE DIPLOMACIA E FUQIVE TË MËDHA

Abstrakt:

Ky punim analizon trajektoren e çështjes shqiptare brenda matricës komplekse të Krizës Lindore, duke interpretuar ndërveprimin dialektik midis antagonizmave hegjeonikë të Fuqive të Mëdha, procesit të dekompozimit institucional të Perandorisë Osmane dhe konsolidimit të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare. Artikulli pohon se intervali kohor 1877-1881 shënoi një metamorfozë strukturore të çështjes shqiptare, duke e shndërruar faktorin shqiptar nga një problematikë të brendshme të Portës së Lartë në një variabël gjeopolitik të pashmangshëm në diskursin diplomatik ndërkombëtar. Përmes shqyrtimit të Traktatit të Shën Stefanit dhe Kongresit të Berlinit, dokumentohet asimetria midis aspiratave legjitime për vetëvendosje dhe “indiferencës së organizuar” të kancelarive evropiane, të cilat e trajtuan popullsinë shqiptare si një entitet demografik pasiv dhe pa subjektivitet juridik. Një vëmendje e veçantë i kushtohet rolit nxitës të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, si manifestimi i parë i strukturuar i ndërgjegjes politike dhe subjektivitetit institucional kombëtar, përballë marginalizimit sistematik të aspiratave shqiptare gjatë punimeve të Kongresit të Berlinit.

Fjalët kyç: Kriza Lindore, Çështja Shqiptare, Lidhja Shqiptare e Prizrenit, Kongresi i Berlinit, subjektiviteti juridik.

Konfigurimi strukturor i Krizës Lindore

Kriza Lindore e shekullit XIX nuk përfaqëson thjesht një sekuencë konfliktesh binare ndërmjet dy perandorive rivale, por një paradigmë gjeopolitike shumëdimensionale, që shënoi fundin e sistemit të Koncertit Evropian dhe kalimin drejt logjikës së *Realpolitik*-ës. Ky

proces nuk rrodhi vetëm nga dekompozimi progresiv i Perandorisë Osmane, por ishte rezultat i ndërveprimit kompleks midis shpërbërjes institucionale të Portës së Lartë dhe rivaliteteve hegjemonike të Fuqive të Mëdha për rishpërndarjen e sferave të ndikimit.¹ Analiza historiografike bashkëkohore e vlerëson këtë krizë si një pikëtakim kritik ku ekspansioni perandorak rus dhe rishpërndarja e ekuilibrave evropianë pas unifikimit gjerman dhe italian diktuan fatin e popujve ballkanikë.

Mekanizmi diplomatik i përdorur nga Fuqitë e Mëdha evoluoi në mënyrë drastike që nga Traktati i Kyçyk Kajnarxhisë, i cili i dha Rusisë “licencën” e parë intervencioniste përmes protektoratit mbi subjektet ortodokse brenda territoreve osmane. Gjatë krizës së viteve 1875-1878, ky arsenal u pasurua me vektorë të rinj strategjikë: pansllavizmi u instrumentalizua si një ideologji mobilizuese për të maskuar ambiciet gjeostrategjike ruse, ndërsa parimi i ekuilibrit të forcave u shndërrua në një mekanizëm rregullator ku interesat e kombeve të vegjël u sakrifikuan sistematikisht për të ruajtur stabilitetin kontinental.²

Degradimi strukturor i Perandorisë Osmane, sinjalet e para të të cilit u shfaqën pas ndaljes së avancimit ushtarak para Vjenës në vitin 1683, u intensifikua ndjeshëm gjatë gjysmës së dytë të shekullit XIX, si rrjedhojë e kombinimit të faktorëve endogjenë dhe ekzogjenë. Brenda perandorisë, reformat e Tanzimatit (1839-1876), të cilat kishin synuar modernizimin administrativo-kushtetues sipas modeleve perëndimore, veçanërisht modelit juridik francez post-napoleonik, paradoksalisht intensifikuan erozionin institucional dhe destabilizuan ekuilibrat tradicionale të pushtetit.³ Hatt-i Humayuni i vitit 1856, duke proklamuar

¹ Thëngjilli, P. (1997). Historia e Perandorisë Osmane. Tiranë: SHBLU, f. 177-197. Shih, Anderson, M. S. (1966). The Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations. London: Macmillan, f. 180-220.

² Schumacher, L. R. (2014). “The Eastern Question as a Europe question: Viewing the ascent of Europe through the lens of Ottoman decline”. Journal of European Studies, 44(1), 64-80. <https://doi.org/10.1177/0047244113508363>

³ Sluglett, P. & Yavuz, M. H. (2011). War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin. Salt Lake City: University of Utah Press, f. 1-28. <https://dx.doi.org/10.1353/book41455>; Schumacher, L. R. (2014). “The Eastern Question as a Europe question: Viewing the ascent of Europe through the lens of Ottoman decline”, Journal of European Studies, 44(1), 64-80. <https://doi.org/10.1177/0047244113508363>

barazinë formale juridike të të gjithë subjekteve perandorake pavarësisht besimit, nxiti pritshmëri, që aparati administrativ osman nuk kishte kapacitet t'i realizonte, duke gjeneruar tensione të reja identitare dhe kombëtare. Politika reformuese osmane, e njohur si Tanzimat, e zbatuar në territoret shqiptare, u shoqërua me kontradiktat e brendshme të saj: modernizimi i aparatit shtetëror nuk përfshiu njohjen e identitetit gjuhësor shqiptar si kategori administrative ose arsimore. Mohimi kategorik i të drejtave etno-kombëtare, arsimimit në gjuhën amtare dhe aspiratave për autonomi administrative, u kombinua me zëvendësimin e elitave administrative vendase me funksionarë osmanë. Këto procese shërbyen si katalizatorë të organizimit politik kombëtar shqiptar. Pikërisht ky vakum institucional ndërmjet premtimeve reformiste osmane dhe realitetit të mohimit sistematik stimuloi intelektualët e Rilindjes drejt formulimit të programit kombëtar.⁴

Konteksti diplomatik evropian i viteve 1870 u rimodelua rrënjësisht nga dy procese paralele. Bashkimi gjerman nën egjiden e Bismarkut dhe *risorgimento*-ja italiane kishin rishpërndarë raportet e fuqisë kontinentale, duke minuar pozitat e perandorive tradicionale koloniale. Austro-Hungaria, pas disfatës ndaj Prusisë (1866), orientoi ambiciet ekspansioniste drejt Gadishullit Ballkanik, duke synuar kontrollin e rrugëve tregtare adriatike dhe mandatin mbi Bosnjë-Hercegovinën. Rusia Cariste, në kërkim të rehabilitimit të prestigjit pas Luftës së Krimesë, instrumentalizoi platformën pansllaviste si mjet për rimëkëmbjen e ndikimit ndërkombëtar, strategji kjo e ndërtuar me kujdes institucional gjatë dy dekadave parakrizë.

Ndërkaq, situata socio-ekonomike e popullsisë shqiptare gjatë kësaj periudhe karakterizohej nga varfëria endemike, arbitrariteti administrativ, mohimi sistematik i të drejtave kombëtare dhe taksat e rënda kishin reduktuar nivelin e jetesës në minimumin ekzistencial. Kërkesat e shumëherëshme të shoqërisë shqiptare drejt Portës së Lartë kishin mbetur pa asnjë reagim institucional konkret. Kjo indiferencë strukturore e pushtetit qendror ndaj nevojave shoqërore shqiptare stimuloi dhe intensifikoi veprimtarinë politike të elitave intelektuale

⁴ Frashëri, K. (1989). Lidhja Shqiptare e Prizrenit. Tiranë: Akademia e Shkencave, f. 45-52; Gawrych, G. W. (2006). The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874-1913. London: I. B. Tauris, f. 15-42.

rilindëse, të cilat, duke u frymëzuar nga idetë revolucionare të shekullit të Iluminizmit dhe të Revolucionit Francez, formuluan një platformë politike me dimension mbarëkombëtar.⁵

Marrëveshja e Rajhshtadit dhe dimensionit diplomatik i çështjes shqiptare

Dinamikat diplomatike të vitit 1876 e vendosën çështjen shqiptare, ndonëse në një formë embrionale dhe indirekte, brenda paradigmës së diplomacisë shumëpalëshe evropiane. Takimi sekret i Rajhshtadit, i zhvilluar më 8 korrik 1876, ndërmjet Carit Aleksandër II të Rusisë dhe Perandorit Franc Jozef të Austro-Hungarisë, shoqëruar nga ministrat e tyre të jashtëm Gorçakov dhe Andrassy, përfaqësoi tentativën e parë për rregullimin paraprak të sferave të influencës në Gadishullin Ballkanik, përballë kolapsit të pritshëm të *status quo*-së osmane. Ky komunikim diplomatik, i cili u materializua përmes dy notave të veçanta dhe jo në një traktat formal zyrtar, tentoi të kodifikonte modalitetet e një rikonfigurimi territorial në rast të shpërbërjes përfundimtare të autoritetit të Portës së Lartë në Evropën Juglindore.⁶

Relevanca analitike e Rajhshtadit për trajektoren historike të çështjes shqiptare qëndron në pikën e kontestuar ndërmjet dy perandorive lidhur me arkitekturën politike të rajonit. Ndërsa Rusia Cariste, e udhëhequr nga parimet e pansllavizmit, ushtroi një veto kategorike ndaj propozimit austro-hungarez për krijimin e një njësie autonome shqiptare, Vjena zyrtare e konceptonte një entitet të tillë si një “shtet-tampon” strategjik, i domosdoshëm për të frenuar ekspansionin sllav drejt brigjeve të Adriatikut. Midis pikave të Marrëveshjes së Rajhshtadit, nën tryshninë austriake, u fut edhe premtimi se “Bullgaria, Rumelia Lindore dhe Shqipëria do ta fitonin autonominë” në rast se Perandoria Osmane do të shkatërrohej, premtim i cili ishte mjaft i paqartë dhe pa konturë territoriale, por me rëndësi emblematiche. Siç nënvizon studiuesi Rizaj, ishte kjo hera e parë, që emri Shqipëri nuk po trajtohej nga diplomacia

⁵ Akademia e Shkencave e Shqipërisë (2002). Historia e Popullit Shqiptar. Vëll. II. Tiranë: Toena, f. 95-118; Skendi, S. (1967). The Albanian National Awakening, 1878-1912. Princeton: Princeton University Press, f. 1-27.

⁶ Akademia e Shkencave e Shqipërisë (2002)..., f. 110-118.

evropiane vetëm si një shprehje gjeografike, por si një faktor i ri ballkanik.⁷ Kjo asimetri interesash gjeopolitike midis dy fuqive rivale, sa i përket çështjes shqiptare, do të përbënte boshtin e tensionit diplomatik evropian deri në prag të Kongresit të Berlinit. Paralelisht, politika britanike gjatë kësaj periudhe mbeti e ankoruar në doktrinën e integritetit territorial osman, duke e konsideruar çështjen shqiptare si një çështje të dorës së dytë, e cila mund të instrumentalizohej vetëm në funksion të ruajtjes së ekuilibrave në Mesdhe.⁸

Në rrafshin e marrëveshjeve sekrete, ishte Konventa e Budapestit (janar-mars 1877) ajo që formalizoi neutralitetin austro-hungarez, duke i ofruar Rusisë “licencën gjeopolitike” për të iniciuar ndërhyrjen ushtarake kundër Perandorisë Osmane, në këmbim të aneksimit të Bosnjë-Hercegovinës.⁹ Ky pakt sekret e la hapësirën shqiptare në një vakum mbrojtjeje diplomatike, duke e ekspozuar ndaj pretendimeve aneksioniste të shteteve ballkanike fqinje. Dokumentet austro-hungareze të periudhës tregojnë qartë se zyrtarët e Vjenës zyrtare ishin të vetëdijshëm për këtë vakum, por e trajtuan çështjen shqiptare si të negociueshëm për interesa të tjera strategjike më prioritare.

Në planin e brendshëm, peizazhi politik shqiptar gjatë vitit 1876 karakterizohej nga fragmentarizmi organizativ dhe diversiteti strategjik. Projekti partikularist i kapedanit të Mirditës, Preng Bibë Doda, i cili synonte krijimin e një principate autonome mirditore me mbështetje taktike ruse, u perceptua nga elitat e Rilindjes si fragmentarizëm i rrezikshëm, duke cenuar kohezionin e Lëvizjes Kombëtare. Ndonëse rezistenca e armatosur e mirditorëve, në fund të vitit 1876, arriti të paralizonte përkohësisht arteriet komunikuese Shkodër-Prizren, ajo u shtyp përfundimisht nga ekspedita osmane në Orosh më 22 prill 1877.¹⁰ Ky dështim i hapi rrugën një cilësie të re të organizimit politik

⁷ Rizaj, G. (2011). Shqipëria e Sipërme 1800-1913. Prishtinë: Instituti Albanologjik.

⁸ Dauti, D. (2018). Britain, the Albanian Question and the Demise of the Ottoman Empire 1876-1914. PhD thesis, University of Leeds. <https://etheses.whiterose.ac.uk/id/eprint/20950/f.25-48>. Shih, Sluglett & Yavuz (2011)..., f. 35-60.

⁹ Skendi, S. (1953). “Beginnings of Albanian Nationalist and Autonomous Trends: The Albanian League, 1878-1881”. The American Slavic and East European Review, 12(2), 219-232. <https://doi.org/10.2307/2491677>

¹⁰ Sohrabi, N. (2018). “Reluctant Nationalists, Imperial Nation-State, and Neo-Ottomanism: Turks, Albanians, and the Antinomies of the End of Empire”. Social Science

mbarëshqiptar, i cili do të kulmonte me Lidhjen e Prizrenit, si një përgjigje integrale ndaj vendimeve të Traktatit të Shën Stefanit.¹¹

Lufta ruso-turke dhe pasojat e Traktatit të Shën Stefanit

Avancimi i antagonizmave imperial, që kulmoi me shpalljen zyrtare të luftës nga Rusia Cariste ndaj Perandorisë Osmane, më 24 prill 1877, ishte produkt i një seri zhvillimesh diplomatike të mirëkalkuluara, të cilat e kishin bërë konfliktin të pashmangshëm. Ky konflikt paraqiste projektin e rishpërndarjes hegjemonike të forcës, i iniciuar pas refuzimit osman të Protokollit të Londrës dhe i legjitimuar nëpërmjet retorikës mbrojtëse mbi popullsitë ortodokse. Avancimi i forcave ruse u ndal nga rezistenca e jashtëzakonshme osmane gjatë rrethimit të Plevnës (korrik-dhjetor 1877), episod ushtarak, i cili e modifikoi dinamikën e fushatës dhe e shtyu konfliktin drejt dimrit 1877-1878.¹² Shembja e mbrojtjes osmane në Plevnë dhe avancimi i ushtrisë ruse drejt Stambollit e detyruan Portën të pranonte kushtet e kapitullimit.¹³

Traktati i Shën Stefanit, i nënshkruar më 3 mars 1878 ndërmjet Ignatiev nga ana ruse dhe Safet Pashës nga ana osmane, sanksiononte pasoja të rënda për popullin shqiptar. Dispozitat kryesore të traktatit parashikonin: (a) krijimin e “Bullgarisë së Madhe” autonome, shteti satelit i Rusisë, me kufij që shtriheshin nga Danubi deri te Egje dhe nga Deti i Zi deri te Liqeni i Ohrit, duke përfshirë territore me shumicë kompakte shqiptare (kazatë e Korçës, Bilisht, Pogradec, Strugës, Dibrës, Kërçovës, Gostivarit, Tetovës, Shkupit dhe Kaçanikut); (b) pavarësinë e plotë të Rumanisë, Serbisë dhe Malit të Zi; (c) zgjerimin territorial të Serbisë drejt Kosovës veriore dhe shtimin e Malit të Zi me zona të banuara kompakte nga shqiptarët (Plava, Gucia, Ulqini, Hoti, Gruda, Tuzi, Kelmendi, Rugova).¹⁴

History, 42(4), 840-845. Shih, Frashëri, K. (1989), *vep. cit.*, f. 60-70.

¹¹ Skendi, S. (1953)..., 219-232.

¹² Frashëri, K. (1989)..., f. 105-115; Shih, Belegu, Xh. (1939). Lidhja e Prizrenit dhe veprimet e saj. Tiranë, f. 18-30; Sluglett & Yavuz (2011)..., f. 62-90.

¹³ Heraclides, A., & Kromidha, Y. (2023). The rise of Albanian nationalism, Greek-Albanian Entanglements since the Nineteenth Century, Routledge, 28.

¹⁴ Kontekstin tragjik të traktatit e rëndonte edhe situata humanitare e krijuar gjatë vetë luftës: siç dokumenton Gawrych, gjatë operacioneve ushtarake të viteve 1877-

Dimensioni katastrofik i traktatit për shqiptarët qëndron jo vetëm në fragmentimin territorial, por sidomos, dhe kjo është teza qendrore e analizës historiografike bashkëkohore, në heshtjen absolute mbi ekzistencën e popullit shqiptar si subjekt juridiko-ndërkombëtar. Emri i Shqipërisë dhe i shqiptarëve nuk figuron askund në materien e traktatit. Kjo heshtje sistematike, e motivuar nga ideologjia pansllaviste e Rusisë Cariste, e cila e trajtonte Gadishullin Ballkanik si terren ekskluziv të interesave sllave, konfirmoi vlerësimin e rilindësit Abdyl Frashëri, i cili, në qëndrimin e tij të datës 12 prill 1878, paralajmëronte se traktati nuk shënonte veçse hapin e parë drejt asgjësimit të identitetit shqiptar.¹⁵ Vlerësim me këtë qëndrim kishte formuluar edhe Sami Frashëri, duke e konceptuar heshtjen osmane dhe atë ndërkombëtare, si simptomë të relativizimit gjeopolitik të çështjes shqiptare. Kjo heshtje reflektonte aplikimin koherent të doktrinës pansllaviste, e cila konceptonte hapësirën etnike shqiptare si *terra nullius* diplomatike, pra si territor të disponueshëm mbi bazën e logjikës kompensuese ndërmjet shteteve.¹⁶

Lajmi mbi përmbajtjen e Traktatit të Shën Stefanit, i cili u bë i njohur zyrtarisht në prill 1878, nxiti reagimin e popullsisë shqiptare, i cili ishte i menjëhershëm dhe transversal, duke kapërcyer dallimet fetare dhe krahinore. Gazeta e Hamburgut, në pranverën e vitit 1878, raportonte se shqiptarët ishin të vendosur ta kundërshtonin traktatin me të gjitha mjetet, deri te lufta e armatosur. Telegrami i 459 banorëve

78, ushtria serbe shpërnguli dhe dëboi shumicën e popullsisë muslimane të Sanxhakut të Nishit dhe rrethinave të Toplicës drejt Vilajetit të Kosovës, valë refugjatësh kjo që rriti dramatikisht tensionet dhe shërbeu si njëri prej faktorëve nxitës të mobilizimit shqiptar. Ndërkohë, në jug, më 27 shkurt 1878, forca greke nën udhëheqjen e Minoas Lapasit dhe Gogo Stefanit zbarkuan në Sarandë, duke u shpërndarë vetëm më 4 mars nga njësitë osmane të dërguara nga Janina, episod i cili tregoi konkretisht kërcënimin e dyfishtë serb-grek ndaj territoreve shqiptare. Marrëveshja sekrete e Budapeshtit, 15 janar 1877 dhe 18 mars 1877. Shih tekstin e plotë në: Frashëri, K..., Shtojca I, f. 310-315. Historia e Popullit Shqiptar (2002)...., f. 128-142. Gawrych, G. W. (2006). The Crescent and the Eagle, f. 62-64.

¹⁵ Shih, Frashëri, K. (1989), vep. cit., f. 115-125. Gerolymatos, A. (2013). "From the Eastern Crisis, 1875-1878 to the Outbreak of the Balkan Wars, 1912: Great Power Rivalry and Diplomacy". Journal of Modern Hellenism, 29, 72-78.

¹⁶ Gawrych, G. W. (2006). The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874-1913. London: I. B. Tauris, f. 44-63; Skendi, S. (1967). The Albanian National Awakening, 1878-1912. Princeton: ..., f. 28-47.

myslimanë dhe të krishterë të Tetovës drejtuar ambasadorit francez në Stamboll (maj 1878) dëshmon me forcë simbolike unitetin e popullsisë shqiptare: “si shqiptarë, jemi si degët e të njëjtit trung, nuk kemi asnjë mosmarrëveshje dhe jetojmë të gjithë të bashkuar”.¹⁷

Nga diplomacia bilaterale drejt frontit të unifikuar kombëtar

Paralel me zhvillimet ushtarake të vitit 1877, qarqet atdhetare shqiptare shënuan një kthesë cilësore në materializimin e kërkesave të tyre, duke kaluar nga reagimet spontane në një strategji të mirëfilltë politike. Në maj të vitit 1877, në Janinë u formua Komiteti Shqiptar nën udhëheqjen e Abdyl Frashërit, i cili shënoi momentin e parë të artikulimit të subjektivitetit politik kombëtar përmes instrumenteve të diplomacisë moderne, si memorandumet, petitionet dhe negociatat direkte.

Memorandumi i Janinës u ndërtua mbi tre shtylla argumentuese të strukturuar juridikisht: (a) *argumenti historik*: titulli juridik territorial i bazuar në vazhdimësinë historike; (b) *argumenti demografik*: parimi i etnicitetit, duke vënë në pah shumicën kompakte shqiptare në vilajetet e Janinës, Kosovës, Manastirit dhe Shkodrës; si dhe (c) *argumenti strategjik*: vlera gjeopolitike e shqiptarëve si faktor stabilizues kundër ekspansionit sllav.

Komiteti i Janinës ndërmori bisedime strategjike me palën greke për një aleancë antiosmane, duke ofruar garanci territoriale në favor të Greqisë (Thesalinë dhe Maqedoninë) në këmbim të njohjes greke të principatës shqiptare të pavarur, me kufij nga Kosova në veri, deri në Prevezë në jug.¹⁸ Dy raundet e bisedimeve shqiptaro-greke, korrik 1877 dhe dhjetor 1877, dështuan si rezultat i refuzimit grek për të njohur kufijtë shqiptarë, veçanërisht ato të Epirit jugor, të cilin Athina zyrtare e pretendonte si territor helen. Në këto negociata lexohet aplikimi i diplomacisë bilaterale me pretendime të artikuluara territoriale. Oferta shqiptare reflektonte adoptimin e logjikës kompensuese, karakteristikë

¹⁷ Historia e Popullit Shqiptar, vëll. II, f. 120-125.

¹⁸ Hoxha, A. R. (2009). “Lidhja e Prizrenit dhe Çështja Shqiptare gjatë viteve 1878-1881 në dokumentet amerikane”, f. 5-10. Mile, L. (1971). “Kthimi i Lidhjes së Prizrenit dhe Greqia sipas dokumenteve franceze”. Studime Historike, 2, f. 86-102.

e diplomacisë evropiane, ndërsa dështimi i negociatave, shkaktuar nga refuzimi grek i nocionit të etnicitetit si parim kufitar dhe nga pretendimi i Athinës mbi Epirin jugor e detyroi Komitetin Shqiptar të riorientojë strategjinë drejt diplomacisë multilaterale. Raporti i konsullit francez Moro konfirmon dhe vlerëson propagandën asimiluese greke ndaj popullsisë shqiptare ortodokse, duke konstatuar se pavarësisht dhunës kulturore shekullore, shqiptarët e besimit ortodoks nuk ishin helenizuar dhe ruanin identitetin e tyre të veçantë kombëtar, duke e dalluar qartë identitetin etnik nga identiteti fetar.¹⁹

Ky vëzhgim diplomatik francez vërteton empirikisht karakterin shumëfetar të identitetit kombëtar shqiptar dhe kundërshton tezën reducioniste të historiografisë greke.²⁰

Disfata e bisedimeve me Greqinë, e kombinuar me përparimin e shpejtë të forcave ruse gjatë dimrit 1877-1878, e detyroi Komitetin e Stambollit, organizatën pasardhëse e Komitetit të Janinës, themeluar nga fundi i vitit 1877 me personalitete si Abdyl Frashëri (kryetar), Pashko Vasa, Sami Frashëri, Jani Vreto dhe Ymer Prishtina, të rishikonte platformën politike.

Ndryshimi thelbësor i strategjisë konsistoi në braktisjen e qëllimit të pavarësisë së plotë dhe adoptimin e kërkesës për autonomi administrative brenda Perandorisë Osmane, me bashkimin e të katër vilajeteve shqiptare (Shkodrën, Kosovën, Manastirin dhe Janinën) në një njësi administrative të unifikuar.²¹ Ky adaptim strategjik nuk reflektonte heqje dorë nga vizioni i emancipimit kombëtar, por ishte i motivuar nga vlerësimi realist i ekuacionit gjeopolitik, sipas të cilit, meqenëse pavarësia e plotë nuk gjente mbështetje nga asnjë Fuqi e Madhe, autonomia administrative paraqitej si shkalla e parë e realizueshme brenda kushteve ndërkombëtare ekzistuese. Kjo qasje dëshmon për maturimin politik të rilindësve, si dhe aftësinë e përshtatjes së kërkesave, sipas mundësive objektive.

¹⁹ AMAE, Vol. 389, (Raport nr. 62), Raporti i konsullit Moro, Janinë, 7 janar 1877. Shih, Raporti nr. 105, 9 nëntor 1877.

²⁰ Historia e Popullit Shqiptar, vëll. II, f. 132-135.

²¹ Belegu, Xh. (1939)..., f. 38-50.

Kongresi i Berlinit: Mekanizmi hegjemonik multilateral shpërfillja e faktorit shqiptar

Reagimi i koordinuar i Fuqive të Mëdha ndaj Traktatit të Shën Stefanit nuk u diktua nga shqetësime humanitare apo nga parime të vetëvendosjes etnike, por nga kalkulimet sekrete të interesave gjeostrategjike rivale. Britanisë së Madhe, nën kryeministrin Beaconsfield, Traktati i Shën Stefanit i rrezikonte rrugët tregtare drejt Indisë dhe Gjirit Persik, ndërkohë që ministria Salisbury artikulonte hapur se synimet ruse kërcënonin “ekuilibrin e forcave” dhe kalimin e lirë nëpër Dardanele. Austro-Hungaria kundërshtonte krijimin e Bullgarisë së Madhe, si shkelje flagrante të Marrëveshjes sekrete të Budapestit dhe si kërcënim ndaj planeve të saj ekspansioniste në Ballkan. Presioni i konsoliduar i këtyre dy fuqive, i mbështetur nga fuqia detare britanike dhe perspektiva e aleancës austro-gjermane, e detyroi Rusinë Cariste të pranonte rishikimin e traktatit.²²

Kongresi i Berlinit, i mbledhur më 13 qershor 1878 dhe përfunduar më 13 korrik 1878, paraqet instancën paradigmatiche të funksionimit të diplomacisë, si mekanizëm të menaxhimit hegjemonik të rendit ndërkombëtar. I kryesuar nga kancelari Bismark, i cili kishte deklaruar veten si “ndërmjetës i ndershëm”, formulim i cili maskonte rolin *de facto* të arbitrit suprem, paraqiste një risi të rëndësishme në historinë e diplomacisë evropiane. Kongresi operoi si forum ku gjashtë Fuqitë e Mëdha negociuan rishpërndarjen e ekuilibrave ballkanikë sipas përllogaritjeve të interesit reciprok, jo sipas parimeve të drejtësisë ose vetëvendosjes. Për herë të parë ishte deklaruar zyrtarisht se Fuqitë e Mëdha do të diktonin vendimet, duke lënë me vetëdije jashtë mekanizmit vendimmarrës, jo vetëm shtetet e vogla evropiane, por popujt ballkanikë, fati i të cilëve do të ishte objekt i diskutimeve. Bisedimet sekrete, të mbajtura paralelisht me seancat plenare, formalizuan ndarjet e territoreve sipas interesave të paracaktuara, duke i dhënë Kongresit karakterin e një tregu gjeopolitik ku “plaçka” ballkanike shpërndahej mes fuqive sipas peshës relative të secilës.²³

²² Telegrami i konsullit anglez Kirby Green drejtuar Lordit Beaconsfield, 13 qershor 1878, shih, Historia e Popullit Shqiptar, vëll. II, f. 138.

²³ Özkan, E. (2022). “An Analysis of the Effect of the 1878 Berlin Treaty on Diplomatic Policy Making”. The Journal of Southeastern European Studies, (38), 63-86. <https://doi.org/10.26650/gaad.1144714>

Mospërfaqësimi institucional dhe dëshpërimi diplomatik shqiptar

Pozicioni shqiptar në Kongresin e Berlinit ishte strukturalisht i pafavorshëm: ndërkohë që monarkitë ballkanike (Serbia, Mali i Zi, Bullgaria, Greqia) kishin aleatë të Fuqive të Mëdha, që u paraqitnin kërkesat territoriale, shqiptarët nuk gëzonin asnjë mbështetje diplomatike institucionale. Për Fuqitë e Mëdha çështja shqiptare ishte element irrelevant në ekuacionin gjeopolitik evropian. Shqiptarët ekzistonin vetëm si materie demografike pasive, jo si komb i zoti mbi fatin e vet.²⁴ Megjithatë, refuzimi i kancelarit Bismark për të pranuar delegacionin shqiptar të kryesuar nga Abdyl Frashëri dhe Jani Vreto ka dimensionin e tij juridik, ku sipas procedurave të *ius publicum europaeum*, vetëm shtetet me sovranitet të njohur kishin *locus standi* para kongreseve multilaterale. Deklarata e Bismarkut, se shqiptarët nuk ekzistojnë si komb, nuk ishte thjesht pohim etnografik, por afirmim normativ, ku njëkohësisht në një interpretim ekstensiv argumenton izolimin komunikativ protokollar dhe mospraninë absolute të çdo referencë ndaj shqiptarëve në tekstin final të traktatit.²⁵

Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe Komiteti i Stambollit i paraqitën Kongresit memorandume dhe peticione, duke artikuluar me forcë argumentin se njohja e kombësisë shqiptare dhe formimi i një vilajeti autonom shqiptar ishin jo vetëm akt drejtësie historike, por edhe imperativ strategjik evropian kundër synimeve ekspansionist sllav.²⁶ Memorandumi historik i 13 qershorit 1878, drejtuar Lordit Beaconsfield, artikulonte tezën shqiptare me saktësi juridiko-politike: pavarësia e Shqipërisë ishte jo vetëm në interes të shqiptarëve, por dhe të Evropës, e cila kishte interes strategjik, që ky shtet të shërbente si “mburojë kundër invazionit sllav”. Memorandumi argumentonte se Fuqitë e Mëdha, për të garantuar paqen afatgjatë, duhej të formonin shtete sipas parimit të kombësisë, gjeografisë dhe historisë. Shqiptarët, “duke qenë

²⁴ Stoianovich, T. (1967). “Review of *The Albanian National Awakening, 1878-1912*, by S. Skendi”. *The American Historical Review*, 73(2), 537-538. <https://doi.org/10.2307/1866287>

²⁵ Ozkan, E. (2022). “An Analysis of the Effect of the 1878 Berlin Treaty on Diplomatic Policy Making”. *The Journal of Southeastern European Studies*, 38, f. 63-86. <https://doi.org/10.26650/gaad.1144714>

²⁶ Frashëri, K..., f. 85-95.

komb unik si për racën, gjuhën, traditat dhe historinë”, kishin të drejtën e patjetërsueshme të organizoheshin dhe konsideroheshin “trup i vetëm e i organizuar nën udhëheqjen e një qeverie të vetën”. Argumentimi bazohej mbi idenë progresiste të shekullit, duke thirrur parime ligjore ndërkombëtare të Kongresit të Vjenës.²⁷

Komunikimi diplomatik paralel i Lidhjes me kancelaritë evropiane, si Memorandumi drejtuar Lordit Beaconsfield (13 qershor 1878), telegrami kolektiv i 459 myslimanëve dhe të krishterëve të Tetovës, peticioni i Shkodrës dëshmojnë për efektin influencues të faktorit shqiptar mbi diskursin diplomatik publik. Në këtë optikë, konsulli anglez në Shkodër, Kirby Green, në telegramin e tij të 13 qershorit 1878 drejtuar Lordit Beaconsfield, pranonte substancën e argumentit shqiptar, duke pohuar se “shprehja se Shqipëria nuk do ta pranonte lehtë të injorohej” nuk mund të kundërshtohet. Ai vlerësonte se shqiptarët ishin “lënda luftarake ideale”. Megjithatë, vëzhgimet e tij nuk u përkthyen asnjëherë në mbështetje politike konkrete.²⁸ Logjika e interesit imperial britanik dominoi mbi çdo konsideratë të të drejtave kombëtare. Politika britanike e “splendid isolation” dhe ruajtjes së *status quo*-së osmane paracaktonte indiferencën e saj ndaj aspiratave shqiptare.²⁹

Traktati i Berlinit dhe pasojat territoriale për popullin shqiptar

Traktati i Berlinit, i nënshkruar më 13 korrik 1878, ndonëse rishikoi dispozitat më ekstreme të Shën Stefanit mbeti katastrofik për popullin shqiptar. Në këtë kontekst, territoret shqiptare u trajtuan si njësi të shkëmbyeshme ndërmjet pretendimeve të shteteve fqinje, duke injoruar parimin e etnicitetit. Territoret e Plavës dhe Gucisë i kaloheshin Malit të Zi (sipas nenit 28), Ulqini parashikohej t’i kalonte Malit të Zi dhe Greqia siguronte perspektivën e rishikimit të kufijve me Thesalinë e Epirin.³⁰

²⁷ Salihu, M. A. (2019). “The Albanian League of Prizren: Historical Overview”. *DOAJ*, f. 45-52. Memorandumi i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit drejtuar Lordit Beaconsfield, 13 qershor 1878. Botuar në: Frashëri, K. (1989)...., Shtojca II, f. 300-310.

²⁸ Dauti, D. (2018)...., f. 50-80. Kolasi, K. (2013). Studim mbi Lidhjen Shqiptare të Prizrenit, f. 209.

²⁹ Po aty.

³⁰ Frashëri, K...., f. 110-115.

Analiza juridike e traktatit dëshmon një vazhdimësi të “indiferencës së organizuar”, ku Shqipëria nuk njihej si subjekt me personalitet juridiko-ndërkombëtar. Siç artikulonte patrioti arbëresh, Anastas Kullurioti, në gazetën e tij “Zëri i Shqipërisë” më 21 tetor 1879, “është me të vërtetë e çuditshme se si një vend kaq afër Europës... një popull i lidhur ngushtë me traditat e tij stërgjyshërore... aq këmbëngulës për lirinë, gjuhën dhe zakonet e tij, është e vështirë... që të përparojë me gjuhën dhe ndikimet e një populli tjetër... ndaj kushdo mund të gjykojë se sa pa mend ka vendosur Kongresi i Berlinit që të copëtohet Shqipëria”.³¹ Gjithashtu, vlerësimet e shtypit evropian të kohës ishin mjaft pesimiste. Në këtë këndvështrim, gazeta “Berliner Tageblatt”, të nesërmen e mbylljes së punimeve, vlerësonte se Kongresi kishte prodhuar “një kompromis që nuk kënaq askënd, por garanton paqen për periudhë të shkurtër”. Ky parashikim u konfirmua nga perspektiva historike. Kongresi “pezulloi çështjet thelbësore pa i zgjidhur ato”, duke hedhur themelet për Luftërat Ballkanike të viteve 1912-1913. Studiuesit si Medlicott dhe Langer theksojnë se kalkulimet strategjike e dominuan çdo konsideratë mbi të drejtat e popullsisë vendase, duke e shndërruar Ballkanin në një laborator të eksperimenteve diplomatike hegjemonike.³² Ky traktat nuk zgjidhi krizën, por kodifikoi tensionet, që do të kulmonin në Luftërat Ballkanike, duke e lënë faktorin shqiptar në një gjendje të vazhdueshme të *terra nullius* diplomatike.³³

Lidhja Shqiptare e Prizrenit: qëndresa institucionale si formë e subjektivitetit politik

Lidhja Shqiptare e Prizrenit, e themeluar më 10 qershor 1878, tri ditë para hapjes formale të Kongresit të Berlinit, në xhaminë Bajraklie të Prizrenit, ku deri pak kohë më parë ishte qendra e Vilajetit të Kosovës,

³¹ Teksti i neneve 1, 3, 6 dhe 24 të Traktatit të Shën Stefanit, cituar nga Historia e Popullit Shqiptar, vëll. II, f. 132-140. Shih, Sluglett & Yavuz (2011)..., f. 145-162.

³² Medlicott, W. N. (1938). The Congress of Berlin and After: A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1878-1880. London: Methuen & Co., f. 56-100. Langer, W. L. (1950). European Alliances and Alignments, 1871-1890. 2nd ed. New York: Alfred A. Knopf, f. 180-220

³³ Ozkan, E. (2022)..., f. 70-75.

dhe e organizuar nëpërmjet Kuvendit të Madh, i cili zgjati tre javë, paraqet momentin thelbësor të institucionalizimit të vetëdijes politike kombëtare shqiptare. Zgjedhja e Prizrenit si vendqendrim nuk ishte rastësore. Ky qytet, i pozicionuar strategjikisht në zemër të Kosovës, rajoni i parë i rrezikuar nga pretendimet serbo-bullgaro-malazeze, ofronte bazën demografike dhe simbolike optimale për konsolidimin e frontit politik kombëtar.³⁴

Programi politik i Lidhjes artikulonte dy kërkesa kryesore: mbrojtja e integritetit territorial të trojeve shqiptare kundër aneksimeve të parashikuara nga traktatet ndërkombëtare dhe bashkimi i katër vilajeteve shqiptare në njësi administrative autonome brenda Perandorisë Osmane, të pajisur me administratë kombëtare, arsim në gjuhën shqipe dhe shërbim ushtarak ekskluziv brenda territorit shqiptar. Ky program paraqiste sintezën konsensuale ndërmjet rrymës radikale (Komiteti i Stambollit, Abdyl Frashëri), e cila aspironte për shtet autonom shqiptar, si shkallë drejt pavarësisë dhe rrymës së moderuar të qarqeve konservatore, që e konceptonte autonominë administrative si qëllim në vetvete, të realizueshëm me pëlqimin e sulltanit.³⁵

³⁴ Dokumenti kushtetues i Kuvendit, Kararnameja, me 18 nene dhe e firmosur nga 47 përfaqësues të kazave të Vilajetit të Kosovës, në krye me Iljaz pashë Dibrën dhe Abdullah pashë Drenin, parashikonte krijimin e Këshillit Drejtues Qendror me seli në Prizren dhe degëve vendore në çdo qytet me vendimmarrje unanime. Struktura operative u artikulua në tre komisione funksionale: Komisioni i Punëve të Jashtme (i kryesuar nga Abdyl Frashëri me bashkëpunëtorët Shaban Peja, Galip Shkupi dhe Asaf Manastiri) që merrej me korrespondencën me Kongresin dhe me filoshqiptarët jashtë vendit; Komisioni i Punëve të Brendshme (nën drejtimin e Haxhi Shabanit) me kompetenca administrative, urdhëruese dhe ushtarake; dhe Komisioni i Financave (Sulejman Vokshi, Zija Prishtinës, Shefik Gjilanit, etj.) i ngarkuar me mbledhjen e fondeve për armatim. Lidhja u organizua pastaj në dy degë madhore: dega veriore me qendër në Prizren, nën Iljaz pashë Çokun, me përfaqësues nga Kërçova, Tetova, Prishtina, Mitrovica, Vuçitërna, Shkupi, Gjilani, Manastiri, Dibra dhe Gostivari; dhe dega jugore, me qendër organizimi në Gjirokastrë, nën drejtimin e Abdyl Frashërit, me përfaqësues nga Kolonia, Korça, Arta, Berati, Gjirokastra, Përmeti, Vlora, Tepele-na dhe Delvina. Delegatët e Shkodrës u bashkuan Kuvendit me 23 qershor, me Jusuf Sokolin e 7 krerë të Malësisë në krye, duke konfirmuar karakterin mbarëshqiptar të organizatës. Shih, Historia e Popullit Shqiptar, vëll. II, f. 145-152. Skendi, S. (2000). Zgjimi Kombëtar Shqiptar. Tiranë.

³⁵ Salihu, M. A. (2019)..., f. 45-55. Kolasi, K. (2013)..., f. 200-215.

Lidhja e Prizrenit ndryshonte thelbësisht nga lëvizjet e tjera kombëtare ballkanike, jo vetëm nga struktura organizative, por edhe nga orientimi strategjik. Ndërkohë që Serbia, Mali i Zi dhe Bullgaria kërkonin sanksionimin ndërkombëtar të ekspansioneve territoriale nëpërmjet aleancave me Fuqitë e Mëdha, Lidhja sfidoi hapur si diplomacinë evropiane ashtu dhe autoritetin osman, duke afirmuar sovranitetin popullor shqiptar si burim i vetëm i legjitimitetit politik. Kjo qasje e bënte Lidhjen aktor unik në panoramën politike ballkanike të viteve 1870-1880.³⁶

Veprimtaria konkrete e Lidhjes manifestohet nëpërmjet shumë dimensioneve ndërvepruese. Në planin ushtarak, Lidhja organizoi forca të armatosura për të kundërshtuar dorëzimin e Plavës dhe Gucisë Malit të Zi, duke i detyruar trupat malazeze të tërhiqeshin nën presionin e rezistencës shqiptare. Ky akt i vetëmbrojtjes të armatosur, i dokumentuar nga raportet e diplomatëve evropianë të akredituar në Stamboll dhe Vjenë, konfirmoi paaftësinë e Portës së Lartë për të zbatuar vendimet e Kongresit të Berlinit dhe shqetësoi Fuqitë e Mëdha, veçanërisht Austro-Hungarinë, e cila kishte interesa të drejtpërdrejta për konservimin e stabilitetit rajonal.³⁷

Kriza e Ulqinit paraqet episodin simbolik kulminant të rezistencës shqiptare. Pas thyerjes ushtarake malazeze nga forcat e Lidhjes, Fuqitë e Mëdha vendosën të detyronin Malin e Zi t'i kalohej porti strategjik i Ulqinit. Lidhja kundërshtoi me forcë edhe këtë vendim, duke nxitur me të drejtë opinionet diplomatike angleze dhe austro-hungareze të raportojnë me shqetësim në kancelaritë e tyre. Sipas studiuesit Hoxha diplomatët amerikanë, pavarësisht distancës gjeografike dhe izolacionizmit tradicional të Uashingtonit ndaj çështjeve evropiane, raportuan me hollësi për natyrën thellësisht nacionaliste të Lidhjes dhe vendosmërinë e saj të rezistencës, duke dhënë kështu vlerën e një dëshmie të paanshme për rëndësinë ndërkombëtare të lëvizjes.³⁸ Ndërhyrja navale e kombinuar e Fuqive të Mëdha (tetor 1880), i pari lloj i veprimtarisë shtrënguese shumëpalëshe të Fuqive të Mëdha kundër rezistencës shqiptare imponoi dorëzimin e Ulqinit, por njëkohësisht

³⁶ Hoxha, A. R. (2009)..., f. 7-11.

³⁷ Frashëri, K..., f. 155-165.

³⁸ Hoxha, A. R. (2009)..., f. 11-12.

ndërkombëtarizoi çështjen shqiptare si temë e opinionit publik evropian. Shtypi britanik, gjerman dhe francez asokohe raportoi gjerësisht mbi rezistencën shqiptare, duke e cilësuar si fenomen politiko-ushtarak, i cili kishte kapërcyer kufijtë e vëmendjes diplomatike dhe kishte hyrë në diskursin publik evropian, si çështje e panjohur deri atëherë.³⁹ Gjithashtu, aksioni ushtarak dhe diplomatik i Lidhjes arriti të modifikojë pjesërisht vendimin e Kongresit të Berlinit sa u përket kufijve me Greqinë, duke fituar territoret në Jug përmes rezistencës, edhe pse kostoja njerëzore dhe institucionale e kësaj qëndrese ishte e madhe.

Autonomia politike dhe evoluimi institucional

Në planin politik, Lidhja tregoi kapacitetin e saj institucional nëpërmjet formimit gradual të strukturave qeverisëse. Mekanizmat administrativë të vendosur nga Lidhja, si mbledhja e taksave, administrimi i drejtësisë, koordinimi ushtarak, u përafruan gjithnjë e më shumë me atributet e shtetit modern, duke e kthyer Lidhjen, sipas formulimit të historiografisë shqiptare, në “shtet në embrion”. Ky karakter *de facto* shtetëror i Lidhjes u njoh edhe nga vëzhguesit e huaj. Sipas Krisafit, konsulli grek në Shkodër e cilësoi Lidhjen si “shtet brenda shtetit”,⁴⁰ duke konstatuar se tashmë në Prizren kishte marrë formë një strukturë qeverisëse e përkohshme, duke e pranuar kështu, karakterin e plotë politik të organizatës. Në fazën e saj më të zhvilluar, Lidhja e shpalli veten Qeveri të Përkohshme Shqiptare dhe krijoi një ushtri prej rreth 20 000 njerëzish nën komandën e Sylejman Vokshit, duke vendosur kontrollin e vet mbi rajonin e Kosovës dhe filluar mbledhjen e taksave edhe në viset e tjera shqiptare. Transformimi i saj nga instrument mbrojtës, në aktor autonom politik dhe eventualisht në opozicionin e drejtpërdrejtë ndaj Portës së Lartë, shënon maturimin institucional të Lëvizjes Kombëtare.⁴¹

Porta e Lartë, e gjendur mes presioneve financiare dhe detyrimeve ndërkombëtare, tentoi fillimisht bashkëpunimin taktik me Lidhjen,

³⁹ Gawrych, G. W. (2006)..., f. 75-100.

⁴⁰ Krisafi, K. (2009). “Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe faktori ndërkombëtar”. *Studime Historike*, nr. 1-2, f. 209-213.

⁴¹ Sluglett, P. & Yavuz, M. H. (2011)..., f. 180-195. Skendi, S. (1953)..., f. 228-232.

duke e konceptuar si levë diplomatike kundër vendimeve të Berlinit, porse rreth vitit 1880 ajo ndjeu se Lidhja Shqiptare po transformohej në organizëm me dinamikë autonome. Relacioni mes Portës së Lartë dhe Lidhjes Shqiptare të Prizrenit nuk mund të konceptohet sipas skemave binare të bashkëpunimit ose të kundërvënies. Ky raport paraqiste dinamikën e paradoksit strategjik. Porta i inkurajoi shqiptarët të kundërshtonin vendimet e Kongresit, pra si mjet presioni diplomatik ndaj Fuqive të Mëdha, porse ajo u detyrua t' u dorëzonte Fuqive evropiane territoret e premtuara dhe e sulmoi Lidhjen ushtarakisht. Sipas Sohrabi, ky paradoks reflekton kontradiktën qendrore të qëllimeve osmane. Autoritetet osmane e shihnin dhe e vlerësonin mobilizimin shqiptar si mburojë gjeopolitike dhe njëherazi stepeshin përballë konsolidimit të Lidhjes, si forcë politike autonome.

Gërshetimi i rezistencës ndaj vendimeve të Berlinit me kundërvënieën e mëvonshme ndaj vetë Portës “demokratizoi” Lidhjen si lëvizje. Ajo nuk luftonte thjesht për kufijtë, por për parimin e sovranitetit shqiptar, si burim primar i legjitimitetit politik. Ky dimension i jep Lidhjes karakterin e fenomenit të parë politik shqiptar të konceptualizuar mbi bazën e popullit si entitet i vetëm kolektiv. Dimensioni ndërkombëtar i veprimtarisë së Lidhjes ishte po aq i rëndësishëm sa ai ushtarak. Siç vëren studiuesi Krisafi, ndërhyrjet energjike të drejtuesve të saj pranë kancelarive të Fuqive të Mëdha, për një periudhë më se trevjeçare, do të shtronin për herë të parë për zgjidhje ndërkombëtare çështjen shqiptare në tërësinë e vet.⁴² Një delegacion i Lidhjes i kryesuar nga Abdyl Frashëri, në muajt prill–qershor 1879, vizitoi kryeqytetet e të gjashtë Fuqive pjesëmarrëse në Kongresin e Berlinit, duke transmetuar vendosmërinë shqiptare se çdo aneksim i mëtejshëm do të çonte në luftë. Paralelisht, u ndërmorën negociata intensive me palën greke: pala shqiptare propozoi bashkimin real me tre dikastere të përbashkëta (sipas modelit austro-hungarez), por Athina vuri si kusht cedimin e Shqipërisë Jugore. Abdyl Frashëri pastaj ofroi bashkimin personal, ku dy shtete do të ndanin vetëm kurorën duke ruajtur plotësisht parlamentet, qeveritë, gjyqësorin, ushtrinë dhe financat e tyre të pavarura, por edhe ky u

⁴² Krisafi, K. (2009). “Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe faktori ndërkombëtar”. *Studime Historike*, nr. 1-2, f. 209-213.

refuzua nga ana greke, gjithashtu edhe propozimi i konfederatës greko-shqiptare, i hartuar nga nënsekretar i shtetit britanik Charles Dilke, dështoi. Sipas Abdyl Frashërit, dështimi shpjegohej thjesht: “Ata nuk duan të njohin të drejtat tona... ata duan njerëz të nënshtuar dhe jo të barabartë me ta”,⁴³ formulim ky që tregon qartësinë e vetëdijes politike shqiptare dhe shkallën e pjekurisë juridike të argumentimit. Kulmi i eksperimentimit juridik erdhi me 3 tetor 1879, kur Kuvendi i Komitetit të Lidhjes Shqiptare në Prizren, nëpërmjet një peticioni drejtuar Sulltanit, propozoi “krijimin e një Principate të lirë dhe të pavarur ose i një Republike të Shqipërisë dhe të Rumelisë (Maqedonisë) me Manastirin si kryeqytet”,⁴⁴ duke kaluar haptazi nga kërkesa e autonomisë brenda Perandorisë Osmane në projektin e shtetit të pavarur.⁴⁵

Likuidimi ushtarak i Lidhjes nga ushtria osmane në pranverën e vitit 1881, me arrestimin e Abdyl Frashërit dhe shpërbërjen e strukturave të saj, shënoi fundin formal të kësaj faze. Megjithatë, ndikimi i saj historik tejkalonte gjatësinë e veprimtarisë institucionale. Nga perspektiva e teorisë juridiko-ndërkombëtare, periudha 1875-1881 realizoi dy transformime strukturore me pasoja kohore të gjata. *Transformimi i parë*: ndërkombëtarizimi *de facto* i çështjes shqiptare, kthimi i saj nga problem i brendshëm administrativ osman në variabël gjeopolitik të njohur joformalisht nga sistemi multilateral evropian. Diplomatat e Fuqive të Mëdha në raportet e tyre konsullore dhe analizat strategjike, tanimë e trajtonin dimensionin shqiptar si faktor të paevitueshëm të kalkulimeve ballkanike. Kjo njohje implicite, e dallueshme nga njohja *de jure* paraqet dimensionin e heshtur të “suksesit” të Lidhjes. Ndërsa, *transformimi i dytë*: prodhimi i precedentit doktrinal, ku korpusi dokumentar i periudhës 1878-1881 u bë themeli ideologjik dhe organizativ mbi të cilin Lëvizja Kombëtare Shqiptare ndërtoi argumentimin e saj diplomatik drejt Shpalljes së Pavarësisë (1912) dhe njohjes ndërkombëtare nëpërmjet Konferencës së Ambasadorëve të Londrës (1912-1913).

⁴³ Po aty.

⁴⁴ Po aty.

⁴⁵ Schumacher, L. R. (2014)..., f. 72-78. Frashëri, K..., f. 170-180. Salihu, M. A. (2019)..., f. 35-45.

Përfundime

Analiza e zhvillimeve historike dhe diplomatike të periudhës 1875-1881, e trajtuar në optikën e Krizës Lindore, lejon formulimin e disa përfundimeve sintetike mbi trajektoren e subjektivitetit politik shqiptar. Periudha e shqyrtuar shënoi kalimin kritik të çështjes shqiptare nga një problematikë thjesht administrative e brendshme e Perandorisë Osmane në një variabël gjeopolitik të pashmangshëm brenda sistemit të diplomacisë multilaterale evropiane. Edhe pse Fuqitë e Mëdha tentuan ta marginalizonin faktorin shqiptar në nivel formalo-juridik, rezistenca aktive dhe artikulimi i qartë politik i Lëvizjes Kombëtare imponuan njohjen *de facto* të Shqipërisë si entitet me interesa strategjike në Ballkan.

Analiza dokumenton dështimin strukturor të Koncertit Evropian për të integruar parimin e etnicitetit dhe të vetëvendosjes në arkitekturën e re të rendit rajonal. Shpërfillja e pretendimeve shqiptare në Kongresin e Berlinit nuk ishte pasojë e mungesës së informacionit, por produkt i një doktrine juridiko-ndërkombëtare, që njihte si subjekte vetëm shtetet sovraane ose ato entitete të mbështetura nga Fuqitë e Mëdha. Hapësira etnike shqiptare u trajtua si *terra nullius*, e disponueshme për kompensime territoriale ndërmjet shteteve fqinje. Mungesa e çdo referimi ndaj shqiptarëve në tekstin e Traktatit të Shën Stefanit dhe të Aktit Final të Berlinit nuk ishte neglizhencë protokollare, por pasojë e drejtpërdrejtë e kësaj logjike kompensuese, e cila e reduktonte popullin shqiptar në masë demografike pasive, duke e privuar nga çdo personalitet juridiko-ndërkombëtar.

Lidhja Shqiptare e Prizrenit përfaqëson kalimin nga rezistenca lokale në organizim politik të strukturuar me attribute proto-shtetërore. Formimi i organeve ekzekutive, ushtarake dhe gjyqësore, si dhe mbledhja e taksave nën autoritetin e Lidhjes, dëshmuar kapacitetin e elitave shqiptare për të prodhuar një model vetëqeverisës funksional. Ky model sfidonte njëkohësisht pretendimet aneksioniste të shteteve fqinje dhe autoritetin e Portës së Lartë. Rëndësia historike e Lidhjes reziston pikërisht në synimin e dyfishtë: nga pasiviteti demografik në agjenci politike të organizua, çka përbën kontributin e saj të pakthyeshëm ndaj formimit të shtetit kombëtar shqiptar.

Dinamika ndërmjet Lidhjes Shqiptare dhe Perandorisë Osmane dëshmoi një kontradiktë strukturore të papajtueshme. Ndërsa fillimisht

mobilizimi shqiptar u instrumentalizua nga Stambolli si mjet presioni diplomatik ndaj Fuqive të Mëdha, ky bashkëpunim taktik u shndërrua në konflikt frontal sapo Lëvizja Kombëtare kaloi nga mbrojtja e integritetit territorial në kërkesën për autonomi administrative dhe politike. Lidhja shfrytëzoi tolerancën fillestare osmane për të zgjeruar kapacitetin e saj organizativ dhe për të ushtruar funksione ekzekutive mbi territorin. Kontradikta u bë e pazgjidhshme kur autonomia institucionale e Lidhjes arriti shkallën e kërcënimit të autoritetit qendror. Eliminimi i saj ushtarak në vitin 1881 konfirmoi shkëputjen përfundimtare ideologjike të elitave shqiptare nga osmanizmi dhe vendosi Lëvizjen Kombëtare qartësisht në logjikën e emancipimit sovran.

Periodha 1878-1881 krijoi bazamentin doktrinar, hartën gjeopolitike të pretendimeve territoriale dhe arkivin diplomatik mbi të cilën u ndërtua procesi i Shpalljes së Pavarësisë në vitin 1912. Argumentet e elaboruara nga rilindësit gjatë këtyre viteve mbi unitetin gjuhësor, kulturor dhe historik të katër vilajeteve shqiptare mbetën shtylla kurrizore e diskursit shtetformues shqiptar në dekadat pasuese. Korpusi i memorandumëve, peticioneve dhe propozimeve politike të adresuara ndaj kancelarive evropiane dëshmoi se elitat shqiptare kishin arritur nivelin e formulimit të pretendimeve juridiko-ndërkombëtare të qëndrueshme, të mbështetura mbi argumente historike, demografike dhe gjeostrategjike të artikuluar me saktësi, të cilat do të shfaqeshin sërish, thujse identike, në negociatat e Konferencës së Ambasadorëve të Londrës (1912-1913).

Në perspektivën e teorisë historike, rasti shqiptar gjatë Krizës Lindore demonstroi se legjitimiteti i një lëvizjeje kombëtare nuk varet ekskluzivisht nga njohja juridike e jashtme, por konsolidohet nëpërmjet qëndrueshmërisë dhe koherencës së veprimit kolektiv të organizuar. Organizimi institucional i Lidhjes, rezistenca e armatosur ndaj vendimeve të Kongresit, formulimi i programit kombëtar me pretendime territoriale të argumentuara dhe aktivizimi i opinionit publik evropian nëpërmjet diplomacisë paralele, të gjitha këto dimensione konfirmojnë se edhe një aktor asimetrik, pa mbështetje të Fuqive të Mëdha dhe pa njohje formale shtetërore, mundet të ndërkombëtarizojë çështjen e vet dhe të imponojë praninë e vet politike mbi diskursin diplomatik të epokës.